

VAL KATEKIZAMA IZ KOTORSKOG ZALJEVA

Franjo Emanuel Hoško

Kotorska biskupija sa središtem u Kotoru, nedavno teško uznemirena potresom, spominje se još u 8. st. kad je grad Kotor sa svojom okolicom bio u vlasti bizantske pokrajine Dalmacije. Granice te kotorske biskupije, smještene na žalu Kotorskog zaljeva, potvrdio je 927/928. tzv. Drugi splitski sabor i one se nisu mijenjale ni nakon mnogih crkvenih i političkih promjena u tim krajevima sve do 1828. kad su kotorskoj biskupiji pridružena područja malih susjednih biskupija u Risnu i Budvi. Uz grad Kotor značajnija su mjesta u toj biskupiji Perast i Dobrota. Perast leži u sjeveroistočnom dijelu Bokotorskog zaljeva, na početku samog Kotorskog zaljeva. Ispred nje su otočići Sv. Đorđe s bišom benediktinskom opatijom i Gospa od Škrpjela, marijansko proštenište bokeljskih pomoraca. Dobrota je smještena na putu od Perasta do Kotora. U ta dva gradića, koja su upravo u 18. st. bila dosegla svoj vrhunac u broju stanovnika, privrednom bogatstvu i kulturnom djelovanju, rodili su se i djelovali **Ivan Anton Nenadić** i **Josip Matović**, prireditelji dvaju katekizama koji su bili u upotrebi ne samo u kotorskoj biskupiji nego i u drugim biskupijama južne Hrvatske.

Nenadićeva knjiga nosi naslov *Nauk kerstjanski bistrijem nacinom istomacen za lasno*

uvjezbati neumitne i navlastito dicu... po zapovidi... Stjepana dell' Oglia biskupa kotorskoga slozen za korist iste svoje biskupije. U Mlezieh 1768. Razdijeljena je u tri dijela. U prvom dijelu je tzv. mali kršćanski nauk (str. 12–61). Sadrži molitvene i vjeronaučne obrasce koje su trebali naučiti napamet djeca i nepismeni vjernici. Drugi dio knjige obuhvaća "nauka kerstjanskog dio drugi" (62–91) i "nauka kerstjanskog dio treći" (92–158), tj. veliki katekizam za mladež i odrasle vjernike. U trećem su dijelu knjige rasprave o ispovijedi i pričesti zajedno sa zbirkom molitava (159–280).

Svoju knjigu posvetio je Nenadić (3–6) kotorskom biskupu Stjepanu dell' Oglia (1762–1788) s kojim je bio u vrlo dobrim odnosima; poslije 1768. bio je njegov generalni vikar.¹ U

¹ Ivan Anton Nenadić rodio se u Perastu u prvoj polovici 18. st. Školovanje je završio na sveučilištu u Padovi i stekao naslov "naučitelj od zakona", doktorat iz crkvenog prava. Naravno, uz studij crkvenog prava završio je također potrebno teološko školovanje, što mu je kasnije pomoglo da vrši visoke crkvene službe. Vrativši se u zavičaj postao je župnik u Dobroti. Tu je službu zadržao do smrti, premda je bio imenovan za kotarskog kanonika i arhiprezbitera pa i za generalnog vikara biskupije. Nenadić se također isticao kao vrstan i zauzet propovjednik u crkvama kotorske biskupije. Svojim propovijedima nastojao je suzbijati

”pridgovoru” (7–11) objašnjava razloge objavljivanja katekizma: premda u Dalmaciji i Dubrovniku ima dovoljno katekizama na ”našem slavinskom jeziku” i zato se može pretpostaviti da više ne treba novih katekizama, svi su oni s predugim pitanjima i odgovorima i zato preteški ne samo za djecu nego i za odrasle. Taj metodološki razlog ponukao je Nenadića da priredi novi katekizam s kraćim pitanjima i odgovorima. U svom katekizmu ne donosi originalan i o drugim katekizamskim piscima neovisan tekst, nego se i on služi ”naukom od mudrijeh i primljenih bogoslovaca, od Svetoga Sabora” i drugim predlozcima, a koristi ”navlastito Rimski nauk krstjanski”. Nenadić pobliže određuje sadržaj i narav svog djela priznanjem da se osobito oslanja na katekizam talijanskog katekizamskog pisca i venecijanskog patrijarhe **Lorenza Priulia**,² ali naglašava da i od tog djela djelomično odstupa.

Priuliev katekizam bio je u upotrebi u našim krajevima³, osobito na području krčke biskupije. Biskupski vikar krčke biskupije Jakov Bolis naredio je 1735. da budući svećenici moraju napamet naučiti Priuliev katekizam prije primanja nižih redova, i to prije tonzure prvi dio, do ostiarijata prve četiri glave drugog dijela, ostale četiri za lektorat, a za ekzorcitat prve četiri glave trećeg dijela, dok preostalo do akolitata.⁴ Raspored prvog i drugog dijela Nenadićeve knjige vjerno slijedi razdiobu Priulievog katekizma. Prvi dio s tekstovima o osnovnim spoznajama o ispovijedi i pričesti te obrascima čina vjere, ufanja, ljubavi i kajanja (38–61) predstavlja širu verziju Priulievog katekizma. Drugi dio sadrži poglavlja ”svrhu vjere” (65–76), ”svrhu ufanja” (77–84) s raspravama o molitvi i tumačenje Očenaša i ”svrhu ljubavi” (85–91). U tom posljednjem poglavlju Nenadić ne tumači Deset zapovijedi nego razlaže krepost ljubavi prema Bogu (85–87), bližnjemu (87,88) i neprijateljima (89–91). Tek treći dio katekizma govori ”svrhu grijeha” (92–97), ”sakramenata” (97–108), ”zapovijedi Božjih” (109–146) i zapovijedi ”Svete Crkve” (146–153). U treći dio katekizma spadaju i poglavlja: ”darovi dobri, grijesi i pedepse za njih, svjetovanja evanđeoska” (153–158).⁵

Vjekoslav Štefanić je upozorio da ”glede

Priulove doktrine ne znamo da li je ona bila kod nas štampana”.⁶ Premda Nenadić u predgovoru svoje knjige spominje da djelomično odstupa od Priulievog katekizma, on ga slijedi u rasporedu gradiva kao i u samom sadržaju, i to u takvoj mjeri da se Nenadićev katekizam može opravdano smatrati prilagodbom Priulievog katekizma u nas. Nenadićev katekizam je k tome prva poznata tiskana adaptacija Priulievog katekizma na hrvatskom jeziku,⁷ jer su

praznovjerja i pučka vjerovanja u vještice. Kad je 1874. propovijedao u župi Gornje Lastve, udarila ga je za vrijeme propovijedi kap od koje je dva dana kasnije preminuo u Dobroti. U mjesnoj crkvi sv. Eustahije je i pokopan, a praznovjerju sklon narod objašnjavao je njegovu nenadanu smrt osvetom zlih duhova.

Osim spomenu tog katekizma Nenadić je autor još triju djela. Tiskom je objavio: U pofalu braće Ivanovića (Venecija 1757), Šambek satarisan Božjom desnicom (Venecija 1757) i: Put križa (Venecija 1768). Nenadićev biograf Srećko Vulović pripisuje mu i spise u rukopisima koji su se izgubili, a tvrdi da su crkvene pjesme što ih je ispjevao Nenadić još 1872. u upotrebi kod bogoslužja. (Srećko VULOVIĆ: Popis narodnih Bokeških spisatelja i njihovih djela, u: Prvi program C.K. Realnog i Velikog gimnazija u Kotoru za godinu školsku 1872–73. Dubrovnik 1873, 21, 22).

² Pri ruci mi je bilo slijedeće izdanje Priulievog katekizma: *Dottrina christiana divisa in tre parti nella citta e diocese di Venezia per ordine dell... Lorenzo Priuli... Patriarca... Venezia 1691.*

³ Vjekoslav ŠTEFANIĆ: Bellarmino–Komulovićev Kršćanski nauk. u: *Vrela i prinosi*, 8(1938), 15. – Štefanić spominje da on posjeduje dva rukopisna primjerka, pisana glagoljicom, prijevoda Priulievog katekizma, a jedan da se čuva u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (R 3369).

⁴ Isto djelo, 15

⁵ Već u samom naslovu Priuliev katekizam naglašava da je razdijeljen u tri dijela, tj. mali katekizam, zatim tumačenje vjere, ufanja i ljubavi te na kraju ostaje tumačenje zapovijedi i sakramenata.

⁶ Vjekoslav ŠTEFANIĆ: Bellarmino–Komulovićev Kršćanski nauk, 15.

⁷ Nenadićev katekizam doživio je još dva izdanja: 1802. u Kotoru i 1841. u Veneciji. Vulović bilježi da je taj katekizam bio obljubljen kod naroda, jer se Nenadić ”držao bokeškog narječja”. Također spominje da je ”ovu knjigu naš narod rado čitao te evo treće izdanje već je odavna rasprodano i veoma bi korisno bilo da se ko pobrine opet, samo pravopis promijenivši, tiskati” novo izdanje. Vulović je očito bio oduševljen Nenadićevim katekizmom pa predlaže da se on uvede u niže razrede osnovnih škola kao vjeronaučni priručnik, jer ”trudno bi (tko) podobniju knjigu u našem jeziku iznašao” (usp. navedeno djelo, 22).

adaptacije tog katekizma također i katekizmi Antona Juranića i anonimnog franjevca opservanta koji je zabilježio samo inicijale I. A. B. Juranićev katekizam (J)⁸ pokazuje veću podudarnost s Nenadićevim (N), dok je katekizam anonimnog franjevca (A)⁹ u svom rasporedu i sadržaju tek manjim dijelom ovisan o Priulievom katekizmu.

Osnovni raspored gradiva je u sva tri katekizma isti. Najprije sadrže mali katekizam (N 12–61, J 5–29, A 1–42), ali se u tom prvom dijelu razlikuju u izboru molitava: anonimni franjevac ima ih najviše (28–42) Nenadić manje (59–61), a Juranić ih nema uopće. Uvodni dio velikog katekizma je kod anonimnog franjevca drukčiji (43–46) nego kod Nenadića (62–65) i Juranića (29–31) i očito je u tom dijelu teksta anonimni franjevac bliži Bellarminovom katekizmu nego Priulievom. Iste su razlike i u tumačenju poglavlja o vjeri (N 65–76, J 31–46, A 46–60). U poglavlju o ufanju tih razlika više nema, premda je tekst anonimnog franjevca sažetiji (N 77–84), J 48–52, A 61–67). Ni u poglavlju o ljubavi nema sadržajnih razlika između Nenadića i Juranića (N 85–91, J 52–57), a anonimni franjevac je u to poglavlje uvrstio dijalog o Božjim zapovijedima, o crkvenim zapovijedima i o evanđeoskim savjetima (68–104). Tekst tumačenja Deset Božjih zapovijedi je isti u sva tri katekizma (N 109–146, J 73–102, A 68–100), a crkvene zapovijedi anonimni franjevac objašnjava po drugom predlošku (101–104). I sakramente on razlaže drukčije od ostala dva katekizma (N 97–108, J 62–72, A 105–112) i to tumačenje označuje kao peto poglavlje.¹⁰ Nenadićev (152–201) i Juranićev (109–137) katekizam su u preostalim dijelovima identični, ali Juranić ne donosi završni Nenadićev izbor molitava (210–280). Anonimni franjevac nakon velikog katekizma ima odsjek pod naslovom "Nauci krstjanski osobiti" (123–163) u kojem razlaže sve sakramente osim krštenja: miropomazanje (123–125), pokoru (125–140),¹¹ pričest (140–158),¹² sveti red (158–160) i ženidbu (150–163). Katekizamski dio tog katekizma još čine pouke o molitvi i oprostima (165, 166), a zatim je pridodan izbor molitava

(167–193), dva obrasca križnog puta (193–232) od kojih je drugi u stihovima (223–232).

Nenadićev katekizam je, dakle, u katekizma Antona Juranića¹³ i nepoznatog franjevca¹⁴ dobio svoje sljedbenike. Premda je katekizam anonimnog franjevca jednim dijelom sadržaja ovisan o Bellarminovom katekizmu kao

8 Nauk karschianski u kratko složen za lakše uživati dicu i upravljati ostale neumitne putu nebeskomu ponovljen i u kraće složen po naredbi Antona Belgave, prvo biskupa od Zanta, zatim od Korčule a sada biskupa od Trogira. Po nastojanju M.P.O.F. Antona Giuranicha jur definitura Gen (era)1(nog)a i peterom provinciala 3. Reda S.O. Franciska u Dalmaciji. U Rimu 1789. – Riječi iz naslova "ponovljen i u kraće složen" upućuju da je Juranićevo djelo ovisno o nekom prethodnom izdanju istog spisa. Kako se ne spominje neko prethodno izdanje tog Juranićevog djela, možda je tu prisutna aluzija na Nenadićev katekizam.

9 Istomacenie nauka karstjanskoga za korist duhovni pastira i bogoljubni dusca. Sastavglieno i na svitlost dano po F.I.A.B. Reda Male Bratje od Obsluxegna S.O. Franceska. U Mleczi 1797.

10 Za Nenadićevih katekizmom je posegnuo Dubrovčanin TOMA IVANOVIĆ (1740-1808) pa u svoj katekizam: Nauk karstjanski u kratko istomaceni i slovinskoga jesika karstjanom sarčano priporuceni a slavnoga grada i darscave dubrovačke djezži poklognen... Ragusa 1784. doslovce prenosi iz Nenadićevog katekizma poglavlje o grijehu (94–98, N 92–97).

11 Uz dijaloško tumačenje sakramenta pokore u ovom poglavlju anonimni franjevac ima "ponukovanje", tj. asketske upute s moralnim poticanjem.

12 U ovom poglavlju je uputa o sudjelovanju kod mise.

13 ANTON JURANIĆ (Bačka, 1719 – Rab, 1799) je u samostanu franjevaca trećoredaca u Komrčaru na Rabu postao član te redovničke zajednice. U Zadru je završio teološko školovanje i zaređen za svećenika. Boravio je u samostanima svoje zajednice, osobito na Prviću, u Zadru i Rabu. Bio je vrstan poznavalac crkvenoslavenskog jezika. Od 1756. je pet trogodišta bio provincijal trećoredske provincije, generalni vijećnik reda. Uspio je 1787. pred venecijanskim vlastima opravdati postojanje svoje provincije dokazujući da je ona jedina koja čuva i širi slavensko bogoslužje i glagoljicu. Priredio je i tiskao niz bogoslužnih knjiga glagoljicom i latinicom (usp. Vjekoslav ŠTEFANIĆ: Juranić Anton, u: Leksikon pisaca Jugoslavije, sv. 2, 673).

14 Analiza katekizma anonimnog franjevca, posebno jezika i pisma, mogla bi služiti kao vodič da se ustanovi ime i prezime tog prireditelja. Čini se da je isključeno njegovo pripadanje franjevačkoj provinciji presv. Otkupitelja. U tom slučaju ga treba tražiti među franjevcima dubrovačke ili zadarske provincije.

prijedlošku, ipak su to tri kompilacije Priulievog katekizma. Autori pojedinih kompilacija pišu govorom svoje regije i to otežava analizu ovisnosti Juranićevog katekizma i katekizma nepoznatog franjevca o Nenadićevom katekizmu. Zato je potrebno s velikim oprezom govoriti o ovisnosti jednoga prijevoda o drugome, ali nije neopravdano pretpostaviti da su Juranić i anonimni franjevac poznavali Nenadićev katekizam i njime se služili u priređivanju svojih adaptacija Priulievog bazičnog predloška.¹⁵ Tako je, čini se, val Nenadićevog katekizma oplakivao i obale Jadrana sve do njegovih sjevernih žala, a to se opravdano može tvrditi i o drugom katekizmu koji je priređen na obali Kotorskog zaljeva, o katekizmu Josipa Matovića pod naslovom *Katekism rimski po naredbi S. Sabora Tridentinskoga k' parokima dan na svjetlost po zapoviedi Pia V pape privelikoga a istomacen i priobrachen iz latinskoga u Slavinskomu jeziku. U Mlezieh 1775.*

Matović je preveo ovaj osobit dokument katoličke obnove u želji dati "kojugod pomoć u Vinogradu Gospodinovu" pa radi toga izabire "istomačiti u načem slovinskom jeziku Katekizam rimski" (str. III, IV). Nakon pozdravne riječi "đaku i štioću" (V) donosi uobičajeno kazalo (VI–VIII) pa bulu pape Pija V. (IX–XII) i zatim opsežno kazalo "evandjelja nedjeljnih" (XIII–XXII) u kojem daje pregled katekizamskog gradiva koje se može koristiti za katehetske propovijedi u skladu s temama pojedinih nedjeljnih biblijskih čitanja. Katekizam je razdijeljen u četiri dijela: o vjerovanju (9–122), o sakramentima (123–318), o zapovjedima (319–426) i o molitvi (427–528). Matović je, dakle, preveo cjelokupan *Rimski katekizam*¹⁶ koji je bio u prvom redu namijenjen župnicima i ostalim svećenicima kao priručnik za katehizaciju. Naravno, i svoj prijevod je namijenio svećenicima da im bude vodič

i pomagalo u pastoralnom radu. Tako je hrvatski kler u nizu drugih katekizama dobio u ruke i ovaj najopsežniji potridentski katekizam.

Na žalost ovo se Matovićevo djelo pojavilo prekasno. Bilo je to vrijeme kad je završavalo razdoblje crkvene obnove u duhu Tridentuskog sabora i započimalo prijelazno doba francuske revolucije i značajnih društvenih i političkih promjena u svijetu i u nas. Bilo je prekasno da Matovićevo djelo doživi svoj puni odjek i kod klera i kod naroda. No, time Matovićev pothvat ne gubi na vrijednosti, jer njegovo djelo ostaje znak njegove osobne zauzetosti za usavršavanje katehetske osposobljenosti klera i jedan od najznačajnijih priloga hrvatske katekizamske literature svih vremena.¹⁷ Njegovim i Nenadićevim katekizmom razlio se širok i snažan val katekizamskog štiva s juga na sjever Jadrana, a kotorska biskupija je pružila značajan doprinos razvoju vjerskog života u Crkvi kod Hrvata.

15 Juranić je bio vrstan poznavalac glagoljskih tekstova i može se pretpostaviti da je u priređivanju svog prijevoda koristio takve predloške, tj. hrvatske prijevode pisane glagoljicom.

16 Catechismus ex decreto Concilii Tridentini ad Parochos (Roma 1566) u brzo je poslije svog izlaska iz tiska dobio niz različitih prilagodbi, napose skraćenih verzija. Matović je preveo izvorni tekst tog katekizma.

17 Josip MATOVIĆ rodio se u Dobroti. Ljubić bilježi još jedan oblik njegovog prezimena: Matulović (Šime LJUBIĆ: Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske, sv. 2, Rijeka 1869, 465). Poznato je da je surađivao s Markom IVANOVIĆEM (1741–1825), župnikom u Dobroti i kotorskim kanonikom, koji je sabirao narodne pripovijetke, pjesme i poslovice. Nešto više o Matovićevom životu i djelovanju ne zna ju njegovi biografi (usp. Srećko VULOVIĆ: Popis narodnih Bokeških spisatelja, 24, 25).

– Sa zahvalnošću ističem da mi je msgr. Ante Dračevac, generalni vikar dubrovačke biskupije, susretljivo priopćio biografske podatke o Ivanu Antonu Nenadiću i Josipu Matoviću.